

Zapiski, ocene in poročila

JENKOVA KRATKOČASNICA O UKRADENEM OSLU (AT 1529)

Ameriški profesor Stith Thompson z univerze Indiana v Bloomingtonu je leta 1959 na svojem študijskem potovanju po Evropi obiskal tudi Ljubljano, da bi v narodopisnem inštitutu SAZU pregledal »Arhiv slovenskih ljudskih pripovedi«. Za novo, razširjeno izdajo mednarodnega kazala pravljic, ki jo je tedaj pripravljaj, je želel napraviti vsaj približno inventuro pravljličnih tipov pri posameznih narodih. Postregli smo mu s tem, kar smo pač imeli v evidenci. Pri številki 1529 bi mu danes mogli pokazati kaj več, takrat pa je videl samo dve naši tiskani varianti, ki ju je kmalu potem (Aarne-Thompson, *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*. FFC 184, Helsinki 1961 [okrajšano = AT]) kar se da kratko omenil: *Slovenian 2*.*

Kdaj in kako je številka 1529 prišla v mednarodni seznam pravljličnih tipov? V Aarnejevem osnutku iz leta 1910 (*Verzeichniss der Märchentypen*. FFC 3) je še ni bilo. Prvič se prikaže v pregledu rokopisne zapuščine estonskega folklorista J. Hurta (A. Aarne, *Estonische Märchen- und Sagenvarianten*. FFC 25, Hamina 1918). Ob tej in vseh novih številkah (zaznamovane so z zvezdico) je Aarne pripomnil, da »veljajo samo za estonsko kazalo«, čeprav se mu je zdelo, da bojo vsaj nekatere dobile trajno mesto med tipi. In prav to se je zgodilo z našo številko! Na začetku je bila ukrojena čisto po estonskem kopitu: 1529* *Der Bauer betrügt den Juden beim Tausch eines Pferdes*: Während der Jude schläft, stiehlt der Bauer sein Pferd, spannt sich selbst vor den Wagen des Juden und sagt, dass er ein in ein Pferd verwandelter Mensch sei. M. De Meyer (*Les contes populaires de la Flandre*. FFC 37, Helsinki 1921) je šel v drugo skrajnost: 1529.* *Le cheval (l'âne) désenchanté*. Očitno presplošna in zato pomanjkljiva navedba vsebine! P. N. Andrejev (*Ukazatel' skazočnyh sjužetov po sisteme Aarne*. Leningrad 1929) je hotel biti pravičen prejšnjim kazalom, obenem pa zvest ruskemu gradivu (predvsem Afanasjevu — gl. Proppovo izdajo 1957, 3, št. 470), kjer je na mestu konja vol. Jedro snovi je po rusko povedal takole: *Podmena lošadi (vola)*: u muzika vorujut lošad'; v mesto nee stanovitsja čelovek, uverjajuščij, čto on byl prevraščen v lošad'. Kljub poznejšemu izidu

je bilo delo P. N. Andrejeva dokončano že januarja 1927 in je potemtakem starejše od Thompsonove angleške priredbe Aarnejevega kazala (FFC 74, Helsinki 1927). Thompson je s črtanjem zvezdice dal številki 1529 stalnost; drugače pa se je tego držal Aarnejeve »estonske« formulacije. Šele v izdaji iz leta 1961 je to popravil; novi povzetek se glasi: *Thief Claims to have been Transformed into a Horse*. While the owner sleeps, the peasant steals his horse. He hitches himself to the owner's wagon and says that he is a horse transformed to a man.

V drugi izdaji AT omenjeni slovenski zastopnici mednarodnega pravljličnega tipa 1529 sta ti dve varianti: 1. *Začarani osel*. (Burka za kratak čas.) Tako je šaljivko krstil (meni danes neznan) *Gostač* v *Vrtcu* 1 (1871) 103;** — 2. *Čuden osel*: malo daljša varianta, ki jo je »za poduk in kratak čas« objavil (meni prav tako neznan) *Briški* v *Slovenskem gospodarju* 30 (1896) 122—123.

Jože Pogačnik nas je v *JiS* 19/1-2 lepo presentil med drugim z objavo Jenkove *Kratkočasnice* iz rokopisnega dijaškega lista Slavija (Ljubljana, 24. marca 1851). Zaradi podnaslovljive »prosto poleg francoskega« sicer sponira »predlogo v nekem francoskem tekstu, ki ga... [Jenko] prilagaja po svoji volji«, vendar o tem le ni trdno prepričan. Malo kasneje namreč piše: »Francoski izvornik za to Jenkovo delce, če je *obstajal*...« (podčrtal M. M.).

Meni je popolnoma jasno, kje iskati francoski izvornik (seveda — »če je obstajal«). V mednarodnem kazalu AT iz leta 1961 bremo pod številko 1529 med drugim: *French 14*. To pomeni: v pariškem Musée des Arts et Traditions Populaires je prof. Thompson 1959 (na isti poti po evropskih

* Omembe te vrste so samo opozorilo zainteresiranim, da narod ta in ta v arhivu tem in tem hrani toliko in toliko variant pravljice določenega tipa. Kdor bi želel natančnih informacij, se mora kajpada obrniti naravnost na ustrezní naslov. (V seznamu kratic je Thompson navedel tudi naš arhiv pri SAZU.)

** Z majhnimi jezikovnimi spremembami (in brez navedbe vira) jo je ponatisnil A. Brezovnik: *Šaljivi Slovenec*. Zbirka najboljših kratkočasnic iz vseh stanov. Ljubljana 1884, 33—34.

narodopisnih arhivih, ki ga je pripeljala tudi v Ljubljano!) videl štirinajst francoskih variant. Le-te in morebitne druge, ki so jih moji francoski kolegi odkrili po letu 1959, bojo navedene ne samo bibliografsko, ampak tudi v kratkih résuméjih v delu *Le Conte Populaire Français* (Catalogue raisonné des versions de France et des pays de langue français d'outre-mer), ki ga je začel izdajati rajni prof. P. Delarue, nadaljuje pa ga njegova učenka M.-L. Tenèze (1: 1957, 2: 1964). Ko bo delo doseglo št. 1529, bo moč igranje ugotoviti, ali je Simon Jenko imel pri roki francosko predlogo ali ne.

To vprašanje zanima zraven jenkoslovcev najbrž še marsikoga. Tudi meni ne more biti vseeno, ali bom lahko uvrstil Jenkovo *Kratkočasnico* v »Kazalo slovenskih pravljic« in tako pomaknil naše prvo pričevanje o prvličnem tipu AT 1529 kar za dvajset let bolj zgodaj (od 1871 na 1851). Če bi se pokazalo, da je Jenko res imel za izhodišče francoski tekst, bo njegova priredba morala kajpada izostati. Nisem pa prav nič neučakan, saj dobro vem, da bo kazalo francoskih pravljic, čeprav napreduje počasi (doseglo je št. 725), izšlo še zmerom pravočasno zame, to je pred kazalom slovenskih pravljic.

Primerjava med Jenkovo *Kratkočasnico* in Gostačevim *Zučaranim oslom* iz Vrta 1871 nam kaže, da med obema ni velikih vsebinskih razločkov: Jenko — 3 šolarji, Gostač — 4 dijaki; zviti tat se pri Jenku izdaja za »čármanovega«, pri Gostaču za coprnikovega sina; Jenkovi močno podobna je tudi Gostačeva sklepna poanta: Ko na sejmišču zagleda svojega osla — »Oho!« zavpije trapasti kmet, »kakor vidim, si se pa že zopet

sprl s svojim očetom. Zdaj pa le bodi, kjerkoli hočeš, jaz ne maram več za-te.« V varianti iz Sl. gospodarja 1896 sta dva potepuha tista, ki speljeta osla bogatemu kmetu — vaškemu »rihtarju«. Ko le-ta na sejmu spet »zapazi svojega starega osla, stopi k njemu in mu na uho zašepeta: »Ti lump ti, si se zopet pregrešil ter v osla spremenil!« Osel sramotno pobesi glavo ter molči. Zdaj se zadere rihtar nad oslom: »Nikoli več te ne bodem kupil! ...«

Ob Jenkovi *Kratkočasnici* me ne more in ne more ogreti razpravljanje o »evropski podlagi« ali razčlenjevanje »evropskega konteksta«, pa tudi ne iskanje »prijemališča« v »ožjem jugoslovanskem prostoru«, navajanje »srbskega vira« ipd. (JiS 19, 27—29). Dosti bližja mi je teza M. Kmecla, češ: »Začetne pobude in vzore je najbrž Jenko črpal iz slovenske ljudske šaljivke (godčevske zgodbe).« Sicer pa sam Pogačnik (Kmecla citiram kar po njem) pošteno priznava, da je ta teza z odkritjem novih Jenkovih proznih tekstov pridobila na teži.

Še najbolj naravna se mi zdi misel, da je snov AT 1529 živela ne samo v ustnem izročilu malone vseh evropskih narodov, ampak tudi v slovenskem ustnem izročilu davno pred Jenkom, tako kot jo je moč slišati še danes, sto let po Jenkovi smrti. Nemara ne bo odveč, če ta priložnostni prispevek sklenem kar z objavo enega svojih zapisov na to temo (rkp. EM 12/22, tekst št. 104). Izmišljeno dogajanje je tu lepo postavljeno v resnično pokrajino: Istra-Koper-Sežana. Zgodbo mi je sredi avgusta 1955 povedal na Tatrah v Brkinih Janez Filipčič, Kasaričev, r. 1899. Besedilo sem fonetično in morfološko poknjžil, medtem ko se sintakse in leksike nisem dotikal.

Varianta Jenkove (francoske?) KRATKOČASNICE = AT 1529 s Tater v Brkinih, 1955

V Istri sta dva kapčinarja brala po vasi, kar sta mogla dobiti. In sta šla ven iz vasi, sta nesla vsak en žakelj. In ko nista mogla nesti, sta študirala, kaj bo.

In potlej sta videla enega osla, privezanega k enemu drevu. In potlej sta naložila nanj in eden je ostal ondi, se je privezal, kamor je bil prej osel privezan.

In potlej je prišel gospodar po osla. In potlej je prašal:

»Za božjo voljo, kaj je to? Ker jaz sem privezal osla, zdaj ste pa vi, gospod kapčinar tul!«

Pa da je rekel ta človek:

»Kaj, za božjo voljo!« — je rekel — »jaz sem od boga štraian, jaz sem vas služil dolgo cajta!«

In potlej je rekel:

»Gospod, mi zamerite kaj, ker sem vas dosti tolkel?«

»Ja kaj, saj znam, da sem bil potreben, nisem tel ubogati vas dosti botov! In zdaj vas prosim, odvežite me, da grem proč.«

In potlej on ga je odvezal in je šel domu. In doma je povedal:

»Čujte: iz mojega osla je prišel kapčinar!«

In potlej, ko je prišel še oni domu v Koper, ga je prašal oni kapčinar, ta drugi, da kako je bilo. Zdaj on je povedal in potlej je rekel:

»Zdaj kaj čeva midva s tem oslom? Midva ga bova gnala v Sežano v semenj, če ga bova mogla prodati!« (Ker mu nista imela kaj dati jest.)

In potlej je prišel tudi gospodar v Sežano v semenj, da bi si kupil drugega osla. In je trefil glih tistega. In ga je poznal, pa je rekel:

»Sej san ga jému jest vre, ma tu je kapčinar! Ga nêčin jest tega!«

Milko Matičetov
SAZU v Ljubljani

III. MEDNARODNI SLAVISTIČNI SESTANEK V BEOGRADU

Znanstveno srečanje slavistov, ki ga ob »Vukovih dnevih« prireja Mednarodni slavistični center SR Srbije, postaja tradicionalna prireditve; letošnji sestanek od 13. do 18. septembra je bil že tretji povrsti. Tudi udeležencev, domačih in tujih, je vsako leto več in delovne naloge sestanka so vedno bolj jasno začrtane. Letos so bila vsa predavanja ubrana na Vukov problem. Vuk St. Karadžić je osrednja osebnost srbske nacionalne znanosti, osebnost, s katero se ena epoha konča in druga začne. O Vuku imamo bogato literaturo in vsaj dve odlični sintezi, Lj. Stojanovića Život i rad Vuka St. Karadžića in M. Popovića Vuk Stef. Karadžić (1964), vendar je znanstveni program sestanka odkril nove rezultate, ki bodo pomembno prispevali k oceni kulturne klime pri slovanskih narodih v 19. stoletju.

Iz tujine se je udeležilo sestanka 17 znanstvenikov-jugoslavistov, povečini šefov slavističnih kateder in dobrih poznavalcev Vukovega dela, in sicer po eden iz Bolgarije (P. Dinekov), NDR (H. Peukert), ČSSR (K. Horalek), Italije (N. Radovich), Avstrije (S. Hafner), Danske (P. Jacobsen), Romunije (D. Gamulescu), po dva iz Poljske (M. Jakóbiec, J. Magnuszewski), iz Anglije (M. Patridge, R. Auty), Madžarske (I. Póth, S. Vujičić) ter štirje iz ZDA (K. Nylor in I. Lehiste iz Ohia, A. Albin iz Los Angelesa, L. Micklesen iz Washingtona). Iz Leningra-

da in Moskve napovedana ekipa je žal izostala. Razume se, da je bila številna udeležba tudi z domačih fakultet, beograjske, novosadske, prištinske, ljubljanske, zagrebške, zadrške, sarajevske in skopske, skupno nad petdeset udeležencev. Stroške prireditve so nosile vse tri srbske fakultete, Komisija Republiškega izvršnega sveta SR Srbije za sodelovanje z inozemstvom na področju kulture, znanosti in izobrazbe ter Komite za mednarodne zveze pri Izvršnem svetu SAP Vojvodine.

Referate so imeli vsi udeleženci. Čas za branje referata je bil sicer omejen na 20 minut, ne bi pa rekel, da se je te omejitve kakšen referent držal. Dopoldne so bile plenarne seje, popoldne pa sta ločeno zasedali lingvistična in literarnozgodovinska sekcija. Tukaj ni mogoče naštetih vseh predavanj niti po naslovih, kaj šele da bi jih kratko ocenil. Srbski in hrvaški predavatelji so v glavnem razpravljali o tem, kako se Vukova jezikovna in pravopisna reforma sooča z današnjo stvarnostjo v knjižnem jeziku, gostje z nesrbskih fakultet ali iz tujine pa so poročali, kako so Vukovi jezikoslovni principi in rezultati Vukovega dela vplivali na znanstveno delo v deželah, od koder so bili poročevalci, npr. Kako je odjeknuo Srpski rječnik u slovenačkoj leksikografiji; O prihvatanju Vuka Karadžića u Nemačkoj u 2. pol. 19. v.; Vuk Karadžić i Josef Jungmann itd. Slovenista z za-